

govorna akta i zahtevi važenja*

miroslav prokopijević

1. Teorija govornih akata: Austin i Searle

Govor je način na koji upotrebljavamo jezičke izraze; govorna akta su najmanja pragmatička jedinstvena govora. Habermas prihvata uverenje koje je široko rasprostranjeno među delom filozofa običnog jezika, da jezik ne služi samo za puko prenošenje informacija, nego prvenstveno kao medij sporazumevanja i za izvođenje određenih radnji, ponekad i različitih od onih koje smo želeli. Neki autori prave striktnu razliku između akta ispoljenja (fizičke aktivnost neke osobe, pri kojoj ona proizvodi foničke ili grafičke događaje) i govornog akta, koji predstavlja interpretaciju navedenog događaja (aktivnosti) prema jezičkom sistemu, delanju i kontekstu. Kod većine predstavnika teorije govornih akata ova razlika je samozamuljiva.

Habermas se najviše oslanja na teoriju govornih akata koja stoji u tradiciji wittgensteinovstva. U fazi koja sledi nakon pokušaja da se dode do univerzalno važećeg jezika u kojem se ogledaju činjenice, Wittgenstein je 30-ih godina razvio upotrebu teoriju značenja. U njoj je značenje pojma upotreba (Gebrauch, Verwendung) najmanje dvostrukog: ono s jedne strane upućuje na to kako se neki termin koristi, a s druge strane na naviku (Ge pflogenheit, Gewohntheit), tj. na povezanost značenja sa navikom najmanje dva subjekta koji se slažu u upotrebi nekog termina. Veza između (jezičkog) značenja i (društvene) prakse kod Wittgensteina se uspostavlja preko pojma jezičke igre (Sprachspiel). Pojam jezičke igre svedoči o Wittgensteinovom uverenju da se značenje termina ne može svesti ni na kakav idealni jezik, nego upravo na običan. To je njegov rad otvorilo socijalno-filozofskim i sociologističkim istraživanjima.

Ako značenje reči leži u načinu na koji te reči upotrebljavamo, Austin je smatrao da se ta linija istraživanja konsekventno produžava ukoliko pokušamo da odgovorimo na pitanje: šta se rečima može učiniti (to do, tun)? Nastoeći da odgovori na ovo pitanje, Austin razlikuje tri tipa govornih akata: ilokutive, ilokutive i perllokutive. Ispuniti *ilokutivni* akt znači da dobro oformljenim izrazima nekog jezika neko govoru o nečemu i da o tome (o čemu govor) kaže nešto određeno (act of saying). Loko kutive aspektu govora pripada da izvođenjem određenog niza šumova (npr. »pasujeda«), koje istražuje fonetika i koji su pod određenim uslovima na određenom jeziku međusobno nadovezani (kao fonemi i morfemi), može da se kaže kako je X nešto određeno rekao: »Pas ujeda«. Ako X ili njegov sused Y imaju psa, potencijalnom slušaocu (ukoliko je ovlađao pravilima jezika po kojima je dotični akt izveden) mora biti jasno da je X kazao nešto sasvim određeno. Loko kutive akt može imati i niz nedostataka: npr. fonetski (»p'aujeda«), može biti nejasan (čiji pas? kako ujeda?) itd.

Ilokutivni (ili: elokutivni) akt se ispunjava kada ono što je rečeno (lokutivni akt) dobiva komunikativnu funkciju (act in saying) (molba, upozorenje, obećanje, zahtev, naredba itd.). Ilokutivni akt je ispunjen kada je jasno da li se njime moli, upozrava, nareduje... Da bi se to znalo, mora postojati konvencija na osnovu koje je moguće neki akt razumeti kao akt, npr., upozorenja. Š obzirom na konvencije prema kojima se odvija naš život (tj. osobe X), reči nekome »Pas ujeda«, znači izreći upozorenje. Ako se to ne shvati kao upozorenja, to znači da slušač taj akt nije razumeo. Ako X iznese isti govorni akt iako X pripada narodu u kojem se veruje da je pas izaslanik Satane, onda on ne iznosi upozorenje nego zahtev: pred Sataninim izaslanikom se treba prekrstiti.

O trećoj sekvenci govornog akta – perllokutivnoj – može se govoriti onda kada se izražavanjem nekog akta proizvodi određeni (kauzalni) efekat kod slušaoca. Kod Austinovih nastavljača, koji inače nisu skloni da radnje objašnjavaju kauzalno, govor se o razumevanju motiva i sl. Austinovom

shvatanju najprimernije bi bilo reći: kada neko na nekoga utiče. Uslov da neki akt smatramo perllokutivom jeste uticaj na slušaoca, koji treba da ima ilokutivnu sekvencu. Ako je neki slušač shvatio smisao X-ovog upozorenja, to znači: treba se čuvati psa. U skladu s tim, slušač preduzima niz radnji (posmatra ponašanje i kretanje psa, bešumno se kreće, beži ili se brani, ako ga pas napadne, itd.). U protivnom, napažljivo ophodenje može dovesti do toga da ga pas ujede, što dalje izaziva: bol, lečenje, odsustvo s posla, itd.

Austin je potrošio dosta vremena da objasni i neke teškoće koje ovakva koncepcija implicira: šta biva ako gosti galame ili pas tako glasno laje da se X-ovo upozorenje ne čuje? (Austin kaže da je govornik ovde pokušao da upozori slušaocu.) Teškoća koncepcije je i u tome što za razumevanje i reakciju na veliki broj govornih akata ne postoje nikakve konvencije. Konačno, postoje i takve reči koje – kada se upotrebe u govornom aktu – ne omogućavaju da se vidi da li je reč o ilokutivu ili perllokutivu.

U kasnijim diskusijama je uočeno da jedan govorni akt može da proizvede više ilokucije. Kada se ovom izboru teškoća doda da Austin nije pravio razliku između propozicije i izraza, pa dolazi u situaciju da za izraze kaže da su lažni (istiniti, jasno je da nije) – usprkos velikoj uticajnosti – potrebuje reviziju.

John Searle na nekoliko značajnih mesta transformira Austinvine ideje i intencije, dajući teoriju govornih akata novi poticaj.¹ On ne samo da uводи više kriterija podele reči i govornih akata menjajući njihovu klasifikaciju (o tome kasnije), nego i neke osnovne distinkcije smatra nepogodnim. Prvi deo govornog akta »Ja ti tvrdim da...« Searle i Habermas razvijaju »performativnim stavom«, a Austin »ilokutivnom snagom (force)«. Njime se izražava ono što će biti učinjeno nekim ispoljenjem. Drugim delom (npr. »... brod je dug 100 metara«) izražava se ono što će biti rečeno. Taj deo Austin naziva »ilokutivnim značenjem (meaning)«, a Searle »propozicijom« (Habermas: »zavisni stav propozicionalnog sadržaja«). Searlovo razlikovanje propozicija i ilokucija treba da omogući jasnije razlikovanje značenja i ilokutivne snage, a da u isto vreme dopusti objašnjenje slučajeva u kojima ilokutivna snaga čini (sastavni je deo) značenje govornog akta. (Ovo je slučaj kada je konvencija koja određuje ilokutivnu snagu postala deo značenja.)

Searle smatra da je »govorenje... (visoko kompleksni) oblik ponašanja koje je vođeno pravilima« (SA, 24). I on smatra da je govor najvažniji deo jezika, a govorni akt određuje kao »produkciju ili proiznošenje nekog stavnog znaka pod određenim uslovima« (SA 30). Govorna akta su »utemeljujuća ili najmanja jedinstva jezičke komunikacije« (SA, 30). Semantička struktura jezika može se opisati kao konvencionalna realizacija serije grupa konstitutivnih pravila koja jeziku stope u osnovi. »Govorna akta su akta za koja je karakteristično da time bivaju ispunjena, što bivaju ispoljeni izrazi, u skladu sa takvim grupama konstitutivnih pravila« (SA, 59). Ako neko ispoljava reči (morfemi i stavovi), onda on ispunjava akta ispoljenja, kod referencije i predikacije se radi o propozicionalnom aktu, a kod tvrdnji, zapovedi, obećanja itd. o ilokutivnom aktu. Za ilokutivne akte je karakteristično da se ispunjavaju istovremeno s dvama drugim vrstama akta (up. SA, 40). Njihov međusobni odnos nije odnos sredstava i ciljeva. Različitim ispoljavanjima mogu se ispunjavati iste propozicije i ilokucije. Istodobno, dva različita govornika istim aktom ispoljenja (ili isti govornik u različitim prilikama) mogu da ispunе različite propozicije i ilokucije. Isti stav može da se korišti u raznim iskazima. To je otuda što ilokucije i propozicije zavise od izmenjivih konteksta i namera govornika. Akt ispoljenja može se izvesti, a da se

izvede bilo propozicionalni bilo ilokutivni akt; reči se mogu ispoljiti, a da se ništa ne kaže. Različite ilokucije mogu biti svojevrsne istim propozicijama. (Searle pod propozicijama podrazumeva izricanje izraza (a ne univerzalija). Izražavanje propozicije je propozicionalni, a ne ilokutivni akt. Od toga treba razlikovati da se propozicija nikad ne može izraziti samostalno: njeni ispunjenje je uvek povezano s ilokutivnim aktom (SA, 48–9). Otuda Searle smatra da se može govoriti samo o ilokutivnom aktu i »propozicionalnom sadržaju ilokutivnog akta«. (Kada akta uopšte imaju propozicionalni sadržaj? negativni primeri su »Au«, »Ura« itd.) U slučajevima kada govorni akt ima propoziciju »(p)«, simbolizovanje ima sledeći oblik za razne vrste ilokutivnih akata: »(p)« za tvrdnje; »!(p)« za zahteve; »Op« za osećanja; »Up(p)« za upozorenja; »?(p)« za da – ne pitanja (SA, 51). Perlukucije su usko povezane sa ilokutivnim aktima, pošto perlukucije predstavljaju »konsekvence ili uticaje (Wirkungen) koje takvi akti imaju na radnje, misli, opažaje itd. slušaoca« (SA, 42). Primeri (podvučeno za perlukucije): *ubediti* nekog argumentima, *zastrašiti* upozorenjima itd.

Pošto govoriti neki (određeni) jezik znači ispunjivati govornu aktu u skladu s konstitutivnim pravilima, razumljivo je da Searle smatra da jezici počivaju na konvencijama. Ali kako stoji s jezikom uopšte: da li i on počiva na konvencijama (pravilima)? Searle smatra da i različiti jezici (u meri u kojoj su prevodivi jedan na drugi) mogu da se posmatraju kao konvencionalne, ali različite realizacije istih pravila koja im leže u osnovi (SA, 63–4). Pošto su ilokutivna akta sastavni deo jezika, sledi da su i ona vodena pravilima.

Searle stepeno otkriva karte, pa doznajemo kako »institucije« predstavljaju sisteme konstitutivnih pravila« (SA, 81) kojima se određuje neki tip ljudske aktivnosti. Svaki »institucionalni činjeničak« (za razliku od prirodnih, koja se izražava u propoziciji) u osnovi leže pravila ili sistem pravila (»x važi kao y u kontekstu c«). Pošto govorjenje jezika nije samo stvar govor, nego i određenog poнаšanja, to govorjenje nekog jezika možemo doveсти u vezu sa sistemom institucija u društvu koje govoriti tim jezikom.

Kako ilokutivna akta razlikovati od pukih šumova? Searle smatra da je to moguće učiniti dvostrukom. Zvuci i znaci kojima se ispunjava ilokutivni akt imaju značenje tako da onaj ko ih upotrebljava, s njima misli nešto (SA, 68). Postoje ilokutivni efekat kod slušaoca ne znači učiniti da slušač promeni ponašanje.² Ako bi to bio slučaj, mogli bismo govoriti o perllokutivnom efektu. Upisivanje ilokutivnog akta ili postizanje ilokutivnog efekta kod Searlea je povezano samo s tim da slušač shvati ili spozna ono što nekим ispoljenjem želimo da učinimo. Searle je kategoričan u tome da razumevanje nije nikakav perllokutivni efekat (up. SA, 75); perllokutivni efekat bi bio kada bismo – shvatajući smisao nečijeg ispoljenja – učinili ono što je (na temelju konteksta i uigranih pravila) u ispoljenju implicirano. Kada nas neko upozorava da »Pas ujeda«, on to ne čini da bismo ga razumeli gramatički dobro ili da bismo shvatili njegovu dobromernost, neku od osobina psa itd., nego da bismo preduzelii nešto da se ne dogodi da nas pas ujede.

Da bi razjasnilo shvanje ilokucija, Searle analizira strukturu i ilokutivnog akta na primeru »obećanja«. To njegovoj analizi daje falibilistički, a analizi uslova važenja »obećanja« (ima ih 9) i preopširani karakter. Zato Searle pita da li se ukupna ilokutivna akta mogu svesti na neki manji broj tipičnih slučajeva (SA, 99, 110). On najpre provodi redukciju (smatra da su osam drugih pravila koje navodi samo »funkcije bitnog pravila (essential rule)«). Koji su principi razlikovanja ilokutivnih akata? Searle ih navodi sedam: (1) cilj, (2) relativna pozicija G i S, (3) stupanj obaveživanja, (4) razlike propozicionalnog sadržaja, (5) različit odnos propozicija prema

interesima G i S, (6) moguća različita psihička stanja, (7) različiti načini na koje se ispoljenje može odnositi prema ostalom delu razgovora (SA, 11–2).

I pored ovih kriterija koji će kasnije biti dopunjeni, ostaje utisak da je ilokutivna uloga govornog akta teško uhvatljiva. Isto ispoljenje može se koristiti sa raznim namerama i u raznim kontekstima. Takođe je moguće da postoji više različitih nesinonimnih ilokutivnih glagola, kojima korektno može da se karakteriše neko ispoljenje.

U odnosu na Austina, Searlova teorija govornih akata ima značajne prednosti. Izdvajanje propozicije iz lokutivnog aspekta govornog akta ujedno znači pokušaj da se sadržaj propozicije učini nezavisnim od ilokutivne snage. To razlikovanje dopušta da se, npr., akt potvrđivanja propozicije shvati kao akt koji poseduje ilokutivnu snagu. Searlova zasluga je i jasno razgraničenje ilokucija i propozicija, kao i znatno unapređenje tipologije ilokutivnih akata. (Ova podela je – kako Searle dobro primećuje – kod Austina imala od hodo karakter.) Searle je svojim shvatanjem pravila, značenja, problema »jeste-treba«, ilokucija, propozicija, referencije itd. uticao na čitav niz diskusija koje su usledile, naročito nakon objavljuvanja *Govornih akata*.

2. Habermasova recepcija teorije govornih akata

Teoriju govornih akata Habermas smatra višestruko plodnom za analizu naše sposobnosti da upotrebljavamo jezik, razumevamo se ili čak izvodimo radnje. Pošto za Habermasa temeljni oblici neautentičnosti ne nastaju u sferi rada, prakse i slično, nego u sferi društvenog sveta života, čiju dušu čini komunikacija, njen autentični oblik biće utemeljen upravo na ilokutivnoj sekvenci govornog akta. S druge strane, analiza običnog jezika u okviru transformirane teorije govornih akata dobije središnje metodološko mesto, pošto se upravo posredstvom nje nastoje odgontenuti univerzalne strukture važenja govora, tj. zahteva važenja, tj. zahteva umnosti. Istodobno, Habermasova recepcija teorije govornih akata (kojoj se on stalno vraća od 1969. do 1984) nije neprometnična. Zato podimo redom.

Ispoljenja se sastoje od »propozicionog sadržaja« (Habermas kaže: od »zavisnog stava propozicionog sadržaja« i »ilokutivne snage«). U tipičnom obliku (»Obećavam ti da p«) dominantni stav je neka govorna radnja (performativ), u kojoj je sadržana ilokutivna snaga, dok je »p« neka propozicija. Ilokutivnim sastavnim delom govornik čini ponudu, koju slušač može prihvati ili odbaciti. Kad god se propozicioni delovi govornog akta koristi u konstatativnim govornim aktima, on ima oblik iskaznog stava (npr. »Brod je dug 100 metara«). U nekonstatativnim govornim aktima propozicionalni sadržaj se ne iskazuje (aussagt), nego se navodi (erwähnt, spominje). To da se ne iskazuje, ne treba shvatiti u smislu da se ne ispoljava, nego da se ne tvrdi kao iskaz, koji bi se onda odnosio isključivo na zahtev istine. (Anglosački za ovaj slučaj imaju sintagmu »unasserted proposition«). To se događa kada se propozicije²² upotrebljavaju u nekognitivnoj jezičkoj upotrebi, npr. u ekspresivama, regulativama itd. U tom slučaju zahtev istine nije tematski.

Uzmimo najpre propoziciju »Mamin novi auto je žut«. Ona je razumljiva, ako:

(a) postoji samo jedan predmet koji se podrazumeva pod ozнакom »mamin novi auto« (prepostavka egzistencije),

(b) propozicionalni sadržaj (denotativno upotrebljen, a sadržan u oznaci »mamin novi auto«) jeste dovoljan kao uputa da se odabere upravo onaj predmet na koji se oznaka odnosi (prepostavka prepoznavljivosti),

(c) označenom predmetu sme da se pripiše predikat »žut« (akt predikacije).

Razumeti dotičnu propoziciju znači da slušač deli prepostavku (a), da ispunjava prepostavku (b) i prihvata predikaciju (c) (up. UP, 232-3).

Okretnimo se sada ilokutivnom sastavnom delu: Habermas smatra da ga je moguće razumeti onda kada je slušač poznao značenje termina na kojem ilokucija počiva (npr., obećati, upozoriti, zapovediti itd.) i kada je slušač spremjan za preuzimanje govorno-delatnih uloga: govorenja/slušanja. Ilokutivni sastavni deo ne služi da izradi opažaj, stvarne odnose itd., nego »komunikativno iskustvo«.

Značenje ilokutivnih akata možemo naučiti jedino u performativnom zauzimanju stava (Einstellung) učesnika govornih radnji. Za razliku od toga, značenje stavova propozicionalnog sadržaja učimo u ne-performativnom stavu posmatrača, koji svoja iskustva pruža korektno (korrekt) u iskaznim tvrdnjama. Pomeranje pragmatičnog značenja nekog izraza ne znači neminovno menjanje lingvističkog značenja: kada se neki izraz koristi često u pomerenom kontekstu (u smislu pragmatičkog značenja) i sa raznim namerama, njegovo lingvističko značenje može ostati isto. Ako, npr., društvene norme propisuju da se zapovesti izražavaju u obliku molbi, onda pragmatičko značenje izraza (zapovest) ne menja ništa na lingvističkom značenju upotrebljenog izraza (molba).

Ako uspeva, ilokutivni stav rezultira u nastajanju interpersonalnog odnosa. Pokušaj može propasti iz kontingentnih razloga, zbog protivljenja adresaata, ali i kada govornik skrivilje njegov neuspeh. Ilokutiv ne uspeva kada je nerazumljiv (unverständlich), tj. neprihvatljiv (unannehmbar) (up. UP, 247). Opšti kontekstualni uslovi institucionalno nepovezani govornih radnji (koje Habermas, pre svega, zanimaju) različiti su od uslova primene etabliranih normi radnji.²³

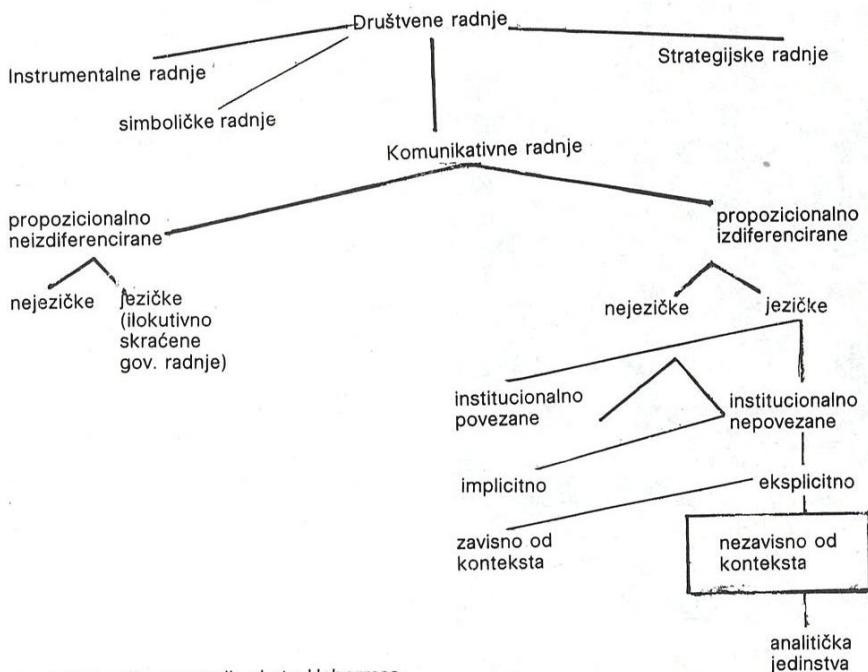
Pošto je kod Habermasa dominantni motiv mišljenja praktički, to se on manje bavi propozicijama, a znatno više ilokucijama, posredstvom kojih će pokušati da naznači osnovu promišljanja intersubjektivnosti. »Ilokutivna snaga«. Uspešnim ispunjenjem nekog govornog akta biva proizveden i prikazan (hergestellt und dargestellt) neki interpersonalni odnos između najmanje dva subjekta, koji su jezički i delatno sposobni. »Doing things in saying something« – u tome je Austin video ilokutivnu snagu govornog akta. Ona utvrđuje komunikativnu funkciju ispoljenog sadržaja. Možemo reći da neki govorni akt uspeva kada između govornika i slušača nastaje neki, i to upravo intendirani odnos, i kada H. sadržaj koji je ispoljio S, razume i prihvata u utvrđenom smislu upotrebe – npr. kao obećanje, tvrdnju ili zapoved. Ilokutivna razumljivost i prihvatljivost nekog ispoljenja zavisi od toga što su ispunjeni kontekstni uslovi koji su tipični za tu govornu radnju i koji se zahtevaju, te što je govornik sa svojim aktom spremjan da uđe u određenu vezu (Bindung). Ovo povezivanje znači garantiju da će on u konsekvenци svoga ispoljenja ispuniti određene uslove; npr. da neko pitanje razmatra kao neodgovoreno, dok zadovoljavajući odgovor ne bude dat; da tvrdnju računa u napuštenu, ako se ispostavlja njeni neistini; da obezbedi ponavljanje zahteva, ako ga se ne bude pridržavalo, itd. Ilokutivna snaga govornika time počiva u tome što on nekog slušača može pokrenuti na to da u osnovu svoga vlastitog delanja postavi pretpostavku da je ponuda govornika ozbiljna (VE, 201; up. ZEI, 30-1). Uloga ilokutivnog sastavnog dela ostaje ista kao i kod Searlea, kada su u pitanju konteksti radnji ili komunikativnog delanja, dok u diskursima ona postaje samo sugestija, koja se može, ali ne mora, potvrditi. Poput Austinovog govora o srećnom ili nesrećnom izboru ilokutiva, Habermas govori o slučajevima stvaranja interpersonalnog odnosa koji uspeva ili ne uspeva.

Od čega zavisi da li će interpersonalni odnosi biti uspostavljeni ili ne? Odlučujuće mesto za razrešavanje ovog pitanja je ono gde Habermas tvrdi da se »ilokutivna snaga« ne osniva na (intuitivno shvaćenoj) »sugestivnoj snazi« ispoljenja, nego na racionalnoj osnovi: »Govornik i slušač sa svojim ilokutivnim aktima podižu zahteve važenja i zahtevaju njihovo priznavanje. Ovo priznavanje, ipak, ne treba da sledi iracionalno, jer zahtevi važenja imaju kognitivni karakter i mogu se naknadno dokazivati. Stoga bih htio da zastupam sledeću tezu: *govornik u krajnjoj instanci može ilokutivno uticati na slušaoca, a ovaj opet ilokutivno na govornika, jer su tipične govorno-delatne obaveze povezane sa zahtevima važenja koji se mogu naknadno dokazivati*; to znači: jer recipročne veze imaju racionalnu osnovu. Angažovani govornik na normalan način povezuje specifični smisao u kojem bi htio da preduzme interpersonalni odnos, sa nekim tematski podvučenim zahtevom važenja – te time odabira određeni modus komunikacije« (UP, 251; VE, 432-3; up. i TkH, I, 375-6, I, 398 i d.). Racionalna motivacija ilokutivnih akata analizira se u triju modusima komunikacije (kognitivni, interaktivni i ekspresivni), premda samo dva zahteva važenja podležu diskursnom pretresanju. Mogućnost diskursnog pretresanja propozicija i ilokucija ne treba povezivati s tim što je istinitost propozicija kod Habermasa interpretirana kao sastavni deo ilokutivne snage. Čak bi – imajući u vidu izuzetnu rasprostranjenost i ponekad samorazumljivost skepticizma u praktičnim pitanjima – pre mogao da se zaključi obrnuto: da se zbog integriranja u nešto što je sfera ličnih odluka, iracionalno itd., i propozicije rastvaraju. Sve obaveze imantanente govornim aktima mogu se dokazivati neposredno (pozivanjem na evidenciju iskustva u kognicijama; u interakcijama pozivanjem na normativnu pozadinu; u ekspresijama osiguravanjem vlastite evidencije) i posredno (za prva dva modusa u diskursima, a za ekspresive u sledu radnji ili razvitku dogadaja) (up. UP, 253).

Šta sledi ako ni stvaranje interpersonalnog odnosa između dva subjekta nije dovoljno selektivan kriterij uspešnosti ilokucija? Habermas smatra da bi kriterij tada morao isticati širi zahtev: uspevanje delanja orientisanog na sporazumevanje. Istina, postoje i posebni slučajevi: npr., pri uziku »vatra«, ili kod nejezičkih radnji koje nemaju propozicionalni, a imaju ilokutivni deo (podizanje ruke i zauzvajanje taksija). U posebne slučajevje spada i ilokutivno skraćenog govornog radnja »Halo« ili »Šah« i sl. Međutim, to su nestandardni govorni – često gestualni – akti, i u Searle i Habermas se bave samo njihovim standardnim, uobičajenim oblicima. Samo usput su i ostala govorna akta predmet Habermasovog interesovanja; za nemu pozdrav on smatra da predstavlja »nejezički ekvivalent ilokutivno skraćenog govornog akta« (VE, 550), čije se značenje razlažnjava pozivanjem na normu koja stoji u osnovi »pozdravljanju«.

Ni kriterij propozicionalne izidiferenciranosti nije dovoljno selektivan: izrazi »opkladići se u...«, »krstiti u...« i sl. odnose se na jednu klasu institucija, gde su norme pretpostavljene, pa se samim tim ne dovode u pitanje. Pitanje statusa pravila na kojima počivaju institucije nije jednoznačno ne samo kada su u pitanju razlike regulativna (konstitutivna pravila, nego i pravila (Habermas kaže »univerzalije«) koja prepostavljaju ili tek konstituiraju institucije. Iako je teorija govornih akata opšta filozofska teorija koja se bavi onim što je zajedničko govornim radnjama, iako Habermas naglašava da ne želi da se bavi tzv. institucionalnim govornim radnjama (npr. krstiti, venčati itd.), on, kao i mnogi drugi, gubi izvida da i neki drugi oblici govornih radnji koje se odnose na druge vrste institucija nemaju univerzalno važenje. To, npr. važi za »obećanje«, koje Searle uzima kao prototip govornih radnji (Habermas takođe često koristi primer obećanja) – a čije je poreklo vezano za doba nastanka građanskih društava. Analiza govornih akata u ovom smislu ima ograničeno važenje, vezano kako za pojedine jezike, tako i za institucije.

Pošto Habermasa prvenstveno zanimaju one govorne radnje koje tvore, a ne puko pretpostavljaju institucije i pravila, on polazi od analitičkih jedinstava govora, koja su nezavisna od konteksta (empirijska pragmatika se bavi ispoljenjima koja su zavisna od konteksta), koja eksplicitno tematizuju bar jedan od zahteva važenja; takve radnje su institucionalno nepovezane (tj. tek one konstituišu pravila i institucije), jezički su karaktera (za razliku, npr. od telesnih eksprezija), propozicionalno su izdiferencirane, te kao tip komunikativnih radnji imaju presudan uticaj na autentični društveni svet života. Shematski to izgleda ovako (UP, 223):

U recepciji teorije govornih akata Habermas se gotovo isključivo oslanja na Searlea, a sasvim neznačno na Austina; o uticaju Austina na Habermase može se govoriti samo uolikо što je njegovo stanovište snažno preoblikovano i integrirano u Searleovo. U prilog ovom govori i činjenica da Habermas često kritikuje Austina, a Searlea znatno ređe (up. npr. UP 228 i d.). On očito smatra da se Searleova teorija govornih akata može plodnije koristiti za rešavanje drugih filozofskeh pitanja, a ne »jeste-treba« problema – koji i ne pominje.

Habermas uglavnom prihvata osnovne Searleove termine, ali im proširuje značenje ili menja istraživačku nameru; tako, npr. shvatanje »propozicije« ostaje veoma slično, dok »ilokutivna snaga« postaje sinonim za ponudu intersubjektivnog odnosa; on treba da bude takav da isključuje bilo kakvu asimetriju između učesnika. Na perllokutivnoj sekvenci govornog akata Habermas ne insistira sve do *Teorije komunikativnog delanja*. Habermasova namera nije da pokaže kako je moguće iz deskriptivnih izvesti preskriptivne stavove, nego koje su to jezičke univerzalije koje konstituiraju dijalog, podizanje interpersonalo relevantnih zahteva i njihovo priznavanje itd., da bi u konsenzusnoj teoriji istine (ispravnosti produktivnije izrazio odnos teorijsko-praktičko). Nadovezujući se na Austinovu tezu da su performativi uspešni samo kada su »u redu«, »kada su ispravni« (»to be in order«, »to be in right«), Habermas kaže da oni mogu »biti u redu« samo kada ispunjavaju zahtev ispravnosti prema normativnoj pozadini (koja je kontrafaktična). (up. UP, 237, 271.) Otuda se kod Habermasa ne govori samo o analitičkom angažovanju osoba koje se nekim pitanjem bave, nego o njihovoj *spremnosti* da uđu u intersubjektivni odnos koji se ilokutijom nudi – što je prepostavka delatnog stava prema društvenom svetu.

Habermas se suprotstavlja Searleovoj (i danas raširenoj) tezi da je »govorenje jedan oblik pravilima vodenog ponašanja (SA, 24) mada ne odriče bilo kakav konvencionalni karakter govorenja. Ako bi pravila jezika bila definitivno utvrđena, sporazumevanje među ljudima ne bi bilo ni nužno ni moguće. Nužno ne bi bilo jer bi svaki pojedinac koji je ovlađao jezičkim pravilima za sebe mogao da rekonstruiše značenje reči, pa mu drugi ne bi bio potreban. Sporazumevanje ne bi bilo ni moguće, jer bi u tom slučaju značenje već unapred bilo utvrđeno. Neodređenost (u smislu otvorenosti) jezičkih pravila i postojanje univerzalija koje konstituiraju dijalog, čini sporazumevanje i nužnim i mogućim. Nužnim, jer se govornik mora osigurati u pogledu toga da li ga drugi razume, a mogućim jer drugi prema njegovom ispoljenju, stavu itd. može zauzeti stav. Čini mi se da je Searleova pozicija znatno elastičnija nego što bi se po Habermasovoj kritici dalo zaključiti (Searle govori o regulativnim i konstitutivnim pravilima), otuda je značaj Habermasove kritike značajniji načelno nego okazionalno.

(može, npr., videti da govornik želi da ga u nešto ubedi, a da govorniku to ne uspe). Kod ilokucije to nije moguće: ako slušalač prepozna nameru govornika da mu nešto kaže, njemu je već nešto kazano, ako se ostvarenje ilokucije sastoji u prepoznavanju. Uspešna komunikacija sastojala bi se u slušačevoj prepoznavanju ilokutivnog akta govornika. Za Habermasa je ovaj zaključak veoma bitan, pošto se komunikativno delanje (što je sinonim autentičnog, neotuđenog itd.) nastoji zasnovati na ilokutivnim efektima, dok bi se na perllokutivnim efektima zasnavali drugi (neautentični) tipovi delanja.

Koliko su ovde razlikovanja otežana, svedoči i sledeći primer. Strategijsko i komunikativno delanje uvedeni su kao dva genuina tipa interakcije. Habermas će čak primetiti da je često samo govorniku (delatniku) dostupno (i to ponekad »neodređeno i intuitivno«) koji tip delanja sledi. Uvidajući da to može biti fatalno za njegovu koncepciju, on nekoliko redaka niže odlučno osporava da su delanje orientisano na sporazumevanje i delanje orijentisano na uspeh »... samo različiti analitički aspekti istog ponašanja« (R, 266; up. VE, 544). On će onda navesti primer u kojem je analitičko odvajanje otežano (retoričar), da bi pokazao da je ono i tamo moguće, te na koncu priznao da to ipak važi samo sa stanovišta govornika. »Ovo čak važi za retora koji bi hteo da nagovori (auditorij – M. P.) sredstvima ubedivanja; on zna u najmanju ruku retrospektivno da li je i kako želeo da manipuliše publiku. Janusovo lice retorike, koje se ogleda u dvomislenom značenju reči 'ubedivanje' (persuasion), nastaje iz ugla adresata, ali ne i perspektive govornika.« (VE, 544; up. I, 266–7).

Šta je moguće učiniti kada je govornika nema da prevari slušaoca? Da li je to slučaj uspešne ili neuspešne komunikacije? Austin i Searle su to smatrali nedostatnom komunikacijom. Danas je preovladalo gledište da je reč o uspešnoj komunikaciji, ali koja je takva da izaziva perllokutivni efekat. Istina, Grice smatra da se tu radi o iznevarevanju iskrenosti koja je pretpostavljena; Habermasova teorija dopušta dve mogućnosti. Prvo, da se ispoljenje vodi pod zahtevom iskrenosti i u interakciji pokuša utvrditi da li je reč o obmani ili ne; drugo, da se problem pokuša razrešiti preko »performativnog protivrečja« (up. MKH, 90).

Vratimo se sada tezi da Habermas – premda odlučnu dimenziju značenja vodi na pragmatičkoj ravni – ipak nije sklon uverenju da bi se značenje reči moglo svesti na njenu upotrebu. Odlučujući razlog u prilog mojoj tezi je u tome što Habermas kaže kako za značenje nije presudna *bilo kakva* upotreba, nego samo ona koja je povezana sa zahtevima važenja. »Za komunikativno delanje konstitutivne su samo takve govorne radnje s kojima govornik povezuje zahteve važenja koji se mogu kritikovati« (TkH, I, 410). Veza sa zahtevima važenja, koji su zapravo drugi izraz za razdvojene momente uma, jeste onaj momenat koji ne dopušta da se značenje utopi u upotrebu; konačno, da je takvo nešto moguće, još niko nije uspeo da pokaže. Na ovom primeru bilo je moguće posmatrati i Habermasovu sposobnost da se u potpunosti prepusti nekoj teoriji da bi integrirao njene produktivne poticaje, a onda iznutra demonstrirao njena ograničenja.

U analogiji sa modernim shvatanjem istine (npr. D. Davidson, E. Tugendhat i dr.), prema kojem se neki iskaz (propozicija) može razumeti kada se poznaju uslovi njegove istinitosti (tj. kada se zna pod kojim uslovima je on istinit), Habermas tvrdi da se neki stav razume kada se zna koji je zahtev važenja s njim povezan (tj. pod kojim uslovima se može smatrati opravdanim). Često postoje formulacije gde se razumevanje nekog stava poistovjećuje s uslovima njegove prihvatljivosti: »Mi razumemo neki govorni akt kada znamo šta ga čini prihvatljivim«. (»Wir verstehen einen Sprechakt, wenn wir wissen, was ihn akzeptabel macht« (TkH, I, 400). Kada neki govorni akt može da se nazove prihvatljivim? »Neki govorni akt treba da sme onda da se nazove 'prihvatljivim', ako ispunjava uslove koji su nužni da slušač može zauzeti 'da' – stav prema zahtevu koji iznosi govornik« (TkH, I, 400–1). Prihvatljivost nije jednostrana, već može nastati samo uz pretpostavku »intersubjektivnog priznavanja«. Navedeno moderno shvatjanje Habermas pokušava da proširi, pošto smatra da za određenje prihvatljivosti nije dovoljno samo poznavati uslove pod kojima se nešto može da ispuni, nego je potrebno i poznавanje

uslova saglasnosti (up. TkH, I, 403), koje on naziva i sankcionim uslovima. Tek sa njima zahvata se u normativne odnose našeg sveta života. Da bi se izbegli nesporazumi, mora se razlikovati važenje neke radnje (tj. važenje norme koja joj leži u osnovi), zahtev važenja (tj. ispunjenje uslova njenog važenja) i ispunjenje zahteva važenja (tj. utemeljenje ili obrazloženje prihvatanja, uz oba pravnavedena uslova) (up. TkH, I, 406). Govornik može racionalno motivisati slušaoca zahvaljujući ispunjavanju sve tri grupe uslova, za koje može pružiti jamstvo (Gewähr) da može navesti jake razloge za prihvatanje njegove ponude, koji mogu odoleti potencijalno kritički oponenta. (Ovo važi za konstatične, regulativne i ekspresivne govorne akte.) »Šta se u datom slučaju računa kao razlog (ground), naravno, zavisi i od pozadinskog kulturnog znanja, koje učesnici u komunikaciji dele kao pripadnici određenog sveta života« (VE, 549; up. R, 270).

Jedna od najvažnijih teorijskih novina *Theorije komunikativnog delanja*, u odnosu na ranije Habermasove rade, predstavlja pokušaj da se racionalistički protumačena ilokutivna snaga (uz analitičko razlikovanje njenih komponenti) stavi u osnovu komunikativnog delanja. »U ovom pravcu cilja moj predlog da se ilokutivna uloga ne suprotstavi kao neka iracionalna moć propozicionalnom sastavnom delu, koji utemeljuje važnje, nego da se shvati kao ona komponenta koja specifikuje koji zahtev važenja podiže govornik svojim ispoljenjem, kako ga podiže i zašto ga podiže« (TkH, I, 376). Dok podela propozicije – ilokutivni ima analitički karakter (odvaja propozicionalni/iskazni/ sadržaj od ilokutivne snage), razlikovanje ilokutiva i perlukutiva je bitno drugačije.¹¹ Habermas smatra da se može pokazati kako se kod ilokutiva radi o doslovnom razumevanju (i prihvatanju) onoga što je izrečeno, dok je kod perlukutiva potrebitno poznavati *nameru* govornika da bi se shvatilo šta je rekao. Dalekosežnost ovog razlikovanja je u tome što Habermas smatra da je na njemu moguće izraditi razliku u tipu delanja: komunikativnog s jedne, te strategijskog i onog koje je vodeno važećim normama, s druge strane. U tom pogledu se Habermas nadovezuje na neke rezultate kontroverze, koja traje petnaestak godina (Sedok, Strawson, Ferguson, B. Schlieben-Lange, D. S. Schwayder, M. Meyer, M. Schwab itd.). Ona se može sumirati na sledeći način (delom prema TkH, I, 390-4):

(a) ilokutivni cilj govorne radnje proizlazi iz značenja kasanog, a kod perlukutiva iz namera govornika. Cilj govornika kod perlukutiva često se može dokučiti samo iz konteksta.

(b) Uzmimo dva primera govornih akata: (1) »S tvrdi H-u da neće igrati u timu« i (2) »H je uznemiren S-vinu upozorenjem da neće igrati u timu«. Iz opisa govornog akta poput (1) mogu se izvesti uslovi odgovarajućeg ilokutivnog ishoda do kojega je došao govornik, ali ne i perlukutivnog ishoda koji je govornik nameravao. U opisu perlukutije (2) ulaze ishodi koji prekoračuju značenje kasanog i time ono što bi adresat neposredno mogao da razume. Prihvatanje (1) obrazlaže ili utemeljuje određene obaveze radnji na strani adresata i očekivanja na strani govornika, a ilokutivni ishod govornika ne dočiće eventualno nastupanje ili izostajanje očekivanog ishoda. Ilokutivni ishod tvrdnje (1) nije dovoljan uslov da bi se postigao perlukutivni efekat. Konačno, perlukutivni efekat (2) zavisi od konteksta.

(c) Austin je verovao da ilokutivni ishodi stoje u konvencionalno regulisanoj, internoj vezi s govornom radnjom, a perlukutivni efekti ostaju izvanjski onome što je kazano, jer zavise od konteksta. Iz (2) se, nasuprot tome, vidi da je – ako adresat ozbiljno uzima upozorenje – njegova reakcija uzneniranost, a ako ga ne uzima ozbiljno – spokojstvo. Novija istraživanja su pokazala da samo u izvesnim slučajevima konvencije značenja predikata radnji (kojima se izvode ilokutivna akta) isključuju neke klase perlukutivnih efekata. Novijim istraživanjima je uzdrmana i Austinova teza o konvencionalnom regulisanju ilokucije.

(d) Navedene teškoće su motivisale neke autore da umesto konvencionalnosti potraže drugačiji kriterij razgraničavanja ilokucija i perlukucije. Govornik ne sme dopustiti da se spoznaju njegove (perlukutivne) namere, dok se ilokutivni ciljevi jedino tako mogu dosegnuti što će ih se eksplicitno izreći.¹² Takođe se ispostavilo da se neki predikati iz perlukucija ne pojavljuju u ilokucijama.

Perlukutivni efekti – kako Habermas zaključuje iz novijih diskusija – mogu se postizati uz pomoć govornih radnji samo onda kada se te radnje koriste kao jezička sredstva radnji orijentisanih

Isair

A B C D E F G H I
J K L M N O P
Q R S T U V W X Y Z
a b c d e f g h i j
k l m n o p q r s t u v w
x y z & Č Š Ž
1 2 3 4 5 6 7 8 9 0
H a m b u r g e f o n s t

IVAN BOLDIŽAR

ДИПЛОМА
Boldižar „ANTIQUA“
Boldižar Sans Bold
I. Boldižar - „Orfelin“ kursiv
»ORFELIN«
Orfelin - Орфелин
Жефаровић
BOLDIZ
ЈАНУС
TRITON
БИРИЛICA
»САВА«
New TRITON
Čirilica (Servian & Macedonian)
Čirilica (Russian)

Isair

na uspeh (dakle, nekomunikativnih radnji). Stoga su ovi efekti znak integrisanja govornih radnji u strategijske interakcije (up. TkH, I, 394). Radnje orijentisane na uspeh (Erfolg) nisu konstitutivne za sporazumevanjem obrazlagano delovanje. »Ono što mislimo sporazumevanjem i stavom koji je orijentisan na sporazumevanje, jedino se može objasniti na osnovu ilokutivnih akata. Pokušaj sporazumevanja, preduzet uz pomoć nekog govornog akta, uspeva ako govornik doseže svoj ilokutivni cilj u Austinovom smislu« (TkH, I, 394). Perlukutivni efekti se ubraju u teleološke i intervencionističke interakcije, a ilokutivni efekti bi trebalo da pripremaju i uspostavljaju autentičan interpersonalni odnos. »Strogo uez, ilokutivni ishod ulaze unutar sveta života, kome pripadaju učesnici komunikacije i koji obrazuju pozadinu za njihov proces sporazumevanja« (TkH, I, 394-5).

Problem u ovoj koncepciji nastaje stoga što neko može slediti ilokutivni cilj, a da istodobno ne izda perlukutivni cilj. Umesto objašnjenja ovog problema, sledi elegantna formulacija, po kojoj se komunikativnim delanjem naziva ona vrsta interakcija u kojoj svi učesnici saglašavaju svoje planove radnji i ilokutivne ciljeve slede bez preuslova (vorbehaltlos)¹³ (up. TkH, I, 395).

Analitički je nedopustivo uslove autentičnosti komunikacije isključivo vezivati za otkrivanje (ilokutivnih) namera, pošto niko nema mogućnosti da ustanovi (u potpunosti) namere neke druge osobe. Takođe, nije plaužibilno da se strategijske namere prikrivaju u svakom postupku u kome se provode; u mnogim slučajevima empirijske evidencije govore suprotno. Povrh svega, za nekoga od malog značaja može biti naknadno otkriće prirode njegove komunikacije s nekim drugim. To može biti samo personalno relevantno. Očito je da će za tzv. istorijski relevantne osobe veći značaj da poznavanja sredstava moderne jezičke analize i dalje imati intuiciju kojom mogu detektovati da li ih partner u pregovorima varia ili ne.

Poseban problem čine nenameravane i sporedne posledice. Shodno Habermasovom uverenju bi izgledalo da govorni akti izazivaju samo željene ili bar predvidene učinke. Takođe, uglavnom se govori o samo jednom učinku nekog govornog akta, kao da govorni akti ne mogu proizvesti višestruku efekte, od kojih neki mogu biti ilokutivni a neki perlukutivni. Odgovora na ovaku pitanja nema, ili, ako ih i ima, nisu zadovoljavajući.

U neopravdane prigovore spadala bi teza da Habermas sinonimno koristi termine »ilokutivan« i »komunikativan«. Prigovor je neopravdan, pošto i neki autori sa englosaksonskog područja istovetno postupaju (npr., Bach i Hanisch, Kreckelova itd.); sem toga nije jasno koje bi bile loše posledice navedene pojmovne strategije.

Iz mora pojedinačnih slučajeva, iz utapanja u analize primera koji često daju povoda kontroverznim zaključcima – rečju: iz potpunog prepustanja empirizmu – pogled na obalu nade ukazuje se onog časa kada se naslute univerzalne osnove važenja govora. Otuda je pitanje: šta je to u subjektivnoj produkciji govora što bi moglo aficirati obalu nade? Postoji li neka instance preko koje se Habermas nastoji osloboditi falibilističkih poteškoća? Drugim rečima, da li je racionalna motivacija samo stvar onoga što je kazano, ili još nečega, što je pretpostavka kazivanja? »Govornik može racionalno motivisati slušaoca za prihvatanje ponude u govornom aktu... jer on na osnovu interne veze između važenja, zahteva važenje i ispunjenje zahteva važenja, može preuzeti jamstvo (Gevähr) za to da je – ako ustreba – u stanju da navede ubedljive razloge koji odolevaju kritici slušaoca u pogledu zahteva važenja. Tako govornik obavezujući moć njegovog ilokutivnog ishoda ne zahvaljuje važenju kasanog, nego koordinativnom efektu jemstva, koji on nudi zato da bi – ako ustreba – ispunio zahtev važenja *podignut govornom radnjom« (TkH, I, 406). Tako na mesto moći koja »empirijski motivira« stupa racionalna moć, kao rezultat analiza univerzalne pragmatike (up. TkH, I, 440 i d.).

Dosadašnjim razmatranjima obuhvaćen je samo deo rezultata koje Habermas stiče oslanjajući se na recepciju i preoblikovanje teorije govornih akata: bilo je reči o osnovama važenja jezika i radnji koje se govorno izvode, kao i o utemeljenju (čistog) komunikativnog delovanja na ilokutivnom efektu govornih akata. U ovome što sledi reči o daljem Habermasovom korišćenju problemske zanimljivosti teorije govornih akata, u nastavku analize osnove važenja govora, koja se – posredstvom analize oblika pojedinih sastavnih delova govornih akata – tematski sužava na zahteve važenja.

BELEŠKE

*Ovaj tekst predstavlja deo doktorske teze koju sam 30. 10. 1984. pod naslovom *Sporazumevanje i racionalnost. Teorija jezika i delanja kao deo kritičke teorije društva Jürgena Habermasa*, održao na Odjelu za filozofiju Fakulteta političkih nauka u Zagrebu.

† Češće korišćeni Habermasovi radovi navode se skraćeno: izborom slova (koja su odabrana tako da ih bude što manje i da asocijiraju originalni naslov) i broja strane. U *Teoriju komunikativnog delanja* navodi se i tom (I ili II).

Eul – Erkenntnis und Interesse. Mit einem neuen Nachwort (1973). Suhrkamp, Ffm'1979

LIS – Legitimationsprobleme im Spatkapitalismus. Suhrkamp, Ffm 1973

MKH – Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln. Suhrkamp, Ffm 1983

R – A Reply to my Critics, in: Thompson/Held (eds.) – Habermas: Critical Debates, Macmillan, London 1982

TKH – Theorie des kommunikativen Handelns. 2 Bde, Suhrkamp, Ffm 1981.

UP – Was heißt Universalpragmatik?, in: K – O. Apel (Hg) – Sprachpragmatik und Philosophie. Suhrkamp, Ffm 1976

V – Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz, in: Habermas/Luhmann – Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie. Was leistet die Systemforschung?. Suhrkamp, Ffm 1975.

VE – Vorstudien und Ergänzungen zu einer Theorie des kommunikativen Handelns. Suhrkamp, Ffm 1984.
W – Wahrheitstheorie, in: H. Fahrenbach (Hg) – Wirklichkeit und Reflexion. Neske, Pfullingen 1973.

ZEI – Zur Entwicklung der Interaktionskompetenz. (Raubdruck), Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft Ffm, Ffm 1975.
2 Up. G. J. Warnock – Englische Philosophie im 20. Jahrhundert. Reclam, Stuttgart 1971; E. von Savigny – Die Philosophie der normalen Sprache. 2. neubearb. Auflage, Suhrkamp, Ffm 1980; J. Passmore – A hundred years of philosophy. G. Duckworth and co., London 1957.

3 Up. D. Wunderlich – Studien zur Sprechakttheorie. Suhrkamp, Ffm 1976, 1978, S. 51 i d.

4 Habermas se smatra i Wittgensteinovim naslednikom dok piše: da je Wittgenstein razvio teoriju jezičkih igara, ona bi moralu oblik uverzalne pragmatike. Up. J. Habermas – Sprachspiel, Intention und Bedeutung. Zu Motiven bei Sellers und Wittgenstein. na nav. mestu S. 327.

5 Up. L. Wittgenstein – Philosophische Untersuchungen. in: Schriften I. Suhrkamp. Ffm 1960, & 43. & 421.

6 Protivno raširenom uverenju da do konvergencije wittgenstejnove i socijalne filozofije dolazi u najnovije vreme, ova tendencija postoji najmanje tridesetak godina. Rolf Wiggershaus očrtava tri pravca na kojima se takve tendencije očituju. (1) Etnometodološko-analitička istraživanja koja se koncentrišu oko problema »stranih društava« (radovi P. Wincha, E. Gelnera, I. C. Jarviea, A. MacIntreya itd.); (2) Analitiko-sociološka istraživanja običnog jezika i svakodnevija (R. S. Peteres, A. I. Melden, R. Taylor, A. Cicourel, H. Joas itd.); (3) Analitiko-socijalnofilozofska istraživanja (Apel, Habermas, Giegel, Berger itd). Up. R. Wiggershaus – Einleitung, in: R. W. (Hg) – Sprachanalyse und Soziologie. Die sozialwissenschaftliche Relevanz von Wittgensteine Sprachphilosophie. Suhrkamp, Ffm 1975, S. 7–34.

7 J. L. Austin (1911 – 1960), između ostalog, komentator i prevodilac učenjaka Fregeovih dela, nije doživeo da vidi objavljena svoja (kasnije mnogo navodena) predavanja iz 1955. (How to do Things with Words, Clarendon, Oxford 1962, ed. by J. O. Urmson)

Up. i njegovu zbirku ranih radova Philosophical papers, kao i Performativa und konstatierende Ausserung (1958) in: R. Bubbner (Hg) – Sprache und Analysis, Gottingen 1968. Od sekundarne literature upućujem na: S. Hampshire – John Langshaw Austin. in: Proceedings of the Aristotelian Society, 60, 1959; J. O. Urmson – J. L. Austin. The journal of philosophy, 62, 1965, pp. 499 – 508; G. J. Warnock – J. L. Austin. Archives de Philosophie, 30, 1967, pp. 5 – 19. Eike von Savigny – Die Philosophie der normalen Sprache. Suhrkamp, Ffm 1980, posebno S. 127 i d.

8 Austin je uveo tročlanu podelu govornih akata (lokutivi, ilokutivi, perlukutivi), dok je dvočlana podela (lokutivi, ilokutivi) i ranije postojala u drugim terminima. Up. i Ritter/Grunder (Hg) – Historisches Wörterbuch der Philosophie. Bd V. Schwabe und Co., Basel/Stuttgart 1980, Sp. 530 i d.

9 Razlike lokucija (ilokucija) perlukucija Austin plastično prikazuje:

„Act (A) or Locution
He said to me 'Shoot her' meaning by 'shoot' shoot and referring by 'her' to her.

Act (B) or Illocution
He urged (or advised, ordered &c) me to shoot her

Act (C) or Perlocution
He persuaded me to shoot her.

Act (C) b)

He ok got me to (or made me, &c) shoot her.
(How to do Things with Words, p. 101 – 2)

10 Lokucije se sastoje od fona, feme i reme. Foni su ispoljavanje određenih šumova koju su mišljeni kao reči nekog rečnika prema pravilima određene gramatike (fatički akti ili feme) i koji kazuju nešto o nečem (reme); to mu onda omogućuju da i greške koje nastaju prečinjaju locira. „There is a whole group of senses... in which to say anything must always be to do something, the group of senses which together add up to 'saying' something, in the full sense of 'say'. We may agree, without insisting on formulations or refinements, that to say anything is

(A a) always to perform the act of uttering certain noises (a 'phonetic' act), and the utterance is a phone;

(A b) always to perform the act of uttering certain vocalables or words, i. e. noises of certain types belonging to and belonging to a certain vocabulary, in a certain construction, e. conforming to and as conforming to a certain grammar, with a certain intonation &c. This act we may call a 'phatic' act, and the utterance which it is the act of uttering a 'pheme'...“ (How to do Things with Words, p. 92, up. i p. 95, 98) Up. Austinov tekst Performativa und konstatierende

Ausserung, in: R. Bubbner (Hg) – Sprache und Analysis. Texte zur englischen Philosophie der Gegenwart. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 1968, S. 147 i d.

11 Pretenzioni za dalje razvijaju Austinovu teoriju imalo je više autoru. Ovdje je u središtu pažnje razvojna linija koja ide preko Searlea, pošto je ona i bila polazište Habermasovih razmišljanja. P. F. Strawson je razlikoval ilokucije koje imaju konvencionalni karakter i one koje ga nemaju (ilokucije mogu biti rezultat trenutnog stanja koje nije regulisano konvencijama). Značenje kazanog je kod Strawsona lingvističko značenje, ono što je kazano o kome/čemu ima status lingvističko-referencijskog značenja, a ono što je mišljeno kazanim je potpuno značenje. Strawsonove ideje su se širile u različitim pravcima: tako je L. Apostol nastojao da raspoveli njihovu logičku osnovu, D. Wunderlich interaktivno-sociološku, a M. Braunnroth društveno-povjesnu.

Na Austina se nadovezuje i L. J. Cohen, koji razvija performativni aspekt govornih akata. Po njegovom sudu, pojam ilokucije je prazan jer se značenje podudara sa ilokucijom. W. P. Alston, obrnut, misli da dva stava imaju isto značenje da se njime može postići isti ilokutivni efekti. D. Holdcroft protivreči Alstonu, tvrdi da bi se značenje stava već moralo poznavati da bi se znalo koji se ilokutivni efekti s njim mogu postići. Up. P. F. Strawson – Intention and convention in speech acts, in: Philosophical Review 73/1964, pp. 439 i d.; W. P. Alston – Philosophy of Language, Englewood Cliffs, N. Jersey 1964; D. Holdcroft – Performatives and statements, in: Mind 83, 1974; L. J. Cohen – Do illocutionary forces exist?, in: Philosophical Quarterly 14, 1964; D. Wunderlich – Studien zur Sprechakttheorie. Suhrkamp Ffm 1976; Up. i E. von Savigny – Die Philosophie der normalen Sprache. Suhrkamp, Ffm 1980.

12 Up. E. von Savigny – na nav. mestu, S. 131 i d.

13 Iako je nedovoljeno da je Austin tvrčao teoriju govornih akata, njen pravi razmah nastupa tokom 70-ih godina, preštašavaju se njegovi tektovi, drže se simpozijumi podstaknuti pitanjima koja on pokreće, a Searle objavljuje (kasnije uticajnu) knjigu Speech acts, Cambridge Univ. Press 1969. Ovdje se koristi nem. prevod Spre-

20 Kontroverze o objašnjavanju/razumevanju ponašanja/delovanja ukratko sumira R. Bubbner. Up. R. B. – Handlung, Sprache und Vernunft. Grundbegriff praktischer Philosophie. Suhrkamp, Ffm 1976, posebno S. 128 – 156.

21 "... ilokutivna snaga neke govorne radnje sastoji se u tome da utvrdi komunikativnu funkciju ispoljenog sadržaja" (UP, 216). Ilokutivni sastavni deo se izvodi uz pomoć "performativnog stava" (UP, 217).

22 Značenje "propozicije" Tugendhat objašnjava na sledeći način: "Ono što može biti istinito ili lažno i što onda, ako je istinito jeste neka činjenica, jeste ono što bilo tvrdeno kada izričemo je reči o karakterisati kao ono što je svagda kazano ili što se tvrdi. To izgleda da odgovara i našoj prirodnoj jezičkoj upotrebi: npr. pitamo 'da li je istinito ono što je on (rečko) tvrdio; da li je to neka činjenica?' U engleskoj filozofiji se za ono što sam ovdu nazvao kazanim (das Gesagte) odnosimo veštacki izraz 'proposition'. E. Tugendhat – Vorlesungen zur Einführung in die sprachliche lytische Philosophie, Suhrkamp, Ffm 1976, S. 62. U nedostaku pogodnog preveda, pojmom "propozicija" se u ovom obliku koristi u nem., fr. pa i našem jeziku.

23 Ne respektirajući ovu razliku, D. Holdcroft dolazi do zaključka da smo institucionalno povezane radnje poduzeću konvencionalnim pravilima. Up. *Performatives and Statements*. Mind 83/1974, pp. 1 – 18.

24 „U slučaju uvika poput 'Jelo' ili 'Vatra' ili 'Napad' radi se o kontekstualno zavisnom, propozicionalno neizdiferenciranom, a ipak potpunom govornom aktu, koji se, međutim, može koristiti samo sindikativistički ili quasiimperativistički ili quasiexpresivno. Izrazi od jedne reči se upotrebljavaju u komunikativnoj naravi, ali ka sintaktički nedeljivoj izrazi ipak ne dopuštaju nikakvo gramatičko razlikovanje između različitih moda. 'Napad' znači upozorenje, ali otkonteksta proizlazi, npr., da su neprijetniji neочекivano iskršli; isti užik može značiti sadržavanje poziva da se suprotstvoti neочекivano iskršlim neprijetnjem, on, takođe, može biti izraz užasa pred tim što iznenadno iskršli neprijetniji ugrožavaju vlastiti život, život najbližih rođakom itd. Eksklamacija u izvesnom smislu znači sve ovo ujedno: ovde govorimo o nekom 'signalu'“ (TKH, II, 16). Signale Mead određuje kao pojedinačne reči koje se kontekstualno koriste i koje se mogu identifikovati. Signali su mogu posredovati i gestovima. Pored simbolički posredovane interakcije, Mead razlikuje i drugi stupanj interakcije, to je delovanje koje je regulisano normama. Pored studija H. Joasa Praktičke intersubjektivitet (Suhrkamp, Ffm 1980), na Habermasa su delimično uticale i Tugendhatove interpretacije Meada (up. E. Tugendhat – Selbstbewusstsein und Selbstbestimmung. Sprachanalytische Interpretationen, Suhrkamp, Ffm 1979, S. 245 i d.). Interakcijske dimenzije Meadowe teorije Habermas elaborira uz pomoć Joasa, a probleme identiteta prema Tugendhatu (kojima posvećuje ekskurs od 15-tak strana; Tugendhat o tome govori u posebnom poglavljaju: na nav. mestu, S. 282 i d.; up. TKH, II, 147 – 163).

25 Up. 20, 220 – 1; VE, 398, 403.

26 Up. Y. Bar-Hillel – On Habermas's Hermeneutic Philosophy of Language, in: Synthesis 26/1973, p. 1 i d. Neke Bar-Hillelove primedbe su osnovan: generalna, pak, teza, da nejasnoće i nesporazumi kod Habermasa vode pogrešnosti čitave koncepcije, proizvoljna je.

27 J. L. Austin – Performative und konstatierende Ausserung. in: R. Bubbner (Hg) – Sprache und Analysis. Texte zur englischen Philosophie der Gegenwart, Vandenhoeck und Ruprecht, Gottingen 1968, S. 150.

28 Bach i Hanisch su napisali jednu od, na ovom području, najznačajnijih knjiga poslednjih godina, kojom se na tlu teorije govornih akata pokušava uspostaviti ravnoteža jezika i konteksta, tj. osporiti Austin-Searle-Sedgokova tezu o legitimnosti svodenja značenja na situacione uslove. Pored situacionih uslova, kao elementi značenja oni navode jezičko značenje i nameru govornika, ukazujući na značajne teškoće koje za teoriju značenja mogu slediti iz nepariteti ovih trijum momenta. Centralni problem njihove pozicije je shema u kojoj se (posredstvom lema) pokušava uspostaviti paritet ovih trijum momenta. (Shema bi moralna imati filialističku obeležju i k tomu bi bila vrlo komplikovana. Up. K. Bach/R. M. Hanisch – Linguistic Communication and Speech Act, MIT Press, Cambridge, Massachusetts 1979. Empirijski motivirani pokušaj osporavanja svodenja značenja na kontekst upotrebe demonstrira i M. Kreckelova *Communicative Acts and Shared Knowledge in Natural Discourse*, Academic Press a. o., London a. o. 1981).

29 Mary Hesse – Science and Objectivity, in: Habermas: Critical Debates, Ed. by J. B. Tompson and D. Held, Macmillan, London (Basingstoke 1982, p. 103). Hesseova smatra da je pogrešno Habermasovo pozivanje na kopenhagensku interpretaciju kvantne mehanike kao primer "postojanog deskriptivnog jezika": "Teorijski jezici koji se u toku znanstvenog napretka menjuju, mogu da interpretiraju strukture predznanstvenih predmetnih područja i da ih na izvestan način i reformuliraju; ali sve dok ne postanemo andeli ili životinje, vi ih ne možete transformisati u uslove nekog drugog objektnog područja. To su svakog iskustva s identičnim predmetima našeg sveta, koja različito mogu biti interpretirana po merilu znanstvenog napretka. Identitet iskustava u mnogostrušnosti njihovih interpretacija osigurava da kroz uslove moguće objektivacije. Ovaj uvid je dramatično osvestio kopenhagensko tumačenje kvantne teorije: 'klasični' pojmovi kojima mera bili opisan merni aparat označavaju granice predznanstveno konstituiranog predmetnog područja pokretnih tela, koje (predmetno područje – M. P.) ne-klasične teorije ovise fizike drugačije interpretiraju, ali ga ne mogu preobratiti u nekog drugo područje objekta" (Eul, 392 – 3). Primer je, po Hesseovoj, loše odabran, pošto denotacije prirodognog jezika "... ne sadrže čitavu ontologiju klasične fizike... „što je postalo jasnije nakon diskusije o 'alternativnoj' kvantnoj logici".

up. Hesse, na nav. mestu, p. 295, Fn 14).

30 Up. H. P. Grice – Utterer's Meaning and Intentions, in: Phil. Review 78/1969, pp. 147 – 177.

– Samodolovljost ilokutivnog akta treba razumeti u tom smislu što se komunikativna namera govornika i ilokutivni cilj kome on teži pojavljuju iz manifestnog značenja onog što je kazano. Drugačije je s teleološkim radnjama. Nijihovo smisao identificujemo tek na osnovu namere koja autor sledi i svrhe koju bi on htio da realizuje. Kao što je za ilokutivni akcijski konstitutivno značenje onog što je kazano, tako je za teleološke radnje konstitutivna namera onog ko da" (TKH, I, 389).

32 Up. P. Strawson – Intention and Convention in Speech Acts, in: Phil. Review 77/1968, pp. 405 – 424.

16 Up. J. L. Austin – How to do... p. 99, 147, SA 48: V 104; Up. Grewendorf G. (Hg.) – Sprechakttheorie und Semantik. Suhrkamp Ffm 1979.

17 Searle razlikuje regulativna pravila (utvrđuju već postojeće

začekite, Suhrkamp, Ffm 1983. (u oznaci SA) Up. i. C. Olsen – Austin's worries about 'I state that', in: Mind 76/1967, p. 111 i d.; R. T. Garner – Utterances and acts in the philosophy of J. L. Austin, in: Nous 2/1968, p. 209, i d.

18 Up. P. Grice – Meaning, in: Phil. Review, jul 1957, p. 377 i d. Up. SA 68 – 74. Habermas se gricevom bavi u posebnom članku: Intentionalistische Semantik (1975 – 6); in: VE, 332 i d. Osnovni Habermasov prigovor Griceu glasi: ako se značenje svede na namenu, onda govornika ništa ne obavezuje na to da kaže ono što misli (VE, 335 i d.).

15 Up. J. Searle – Austin on locutionary and illocutionary acts, in: Phil. Review 77/1968, pp. 405 – 424.

19 Up. J. L. Austin – How to do... p. 99, 147, SA 48: V 104; Up. Grewendorf G. (Hg.) – Sprechakttheorie und Semantik. Suhrkamp Ffm 1979.

20 Searle razlikuje regulativna pravila (utvrđuju već postojeće načine ponašanja i one koji postoje nezavisno od ovih pravila) i konstitutivna pravila (koja ne samo da uredjuje nego i proizvodi nove oblike ponašanja). Kod ovih pravila samo ponašanje (koje pravila konstituišu) ne može da se odvoji od tih pravila. Takva su pravila šaha, fudbala i – što je najvažnije – jezika. Ako bi se ova pravila odvojila od onog što regulišu, onda to ne bi bio šah, fudbal ili određeni jezik. već nešto drugo. Up. SA, 54 – 5, 59 – 60, 61. Ovu tezu Searle će kasnije proširiti tako što će tvrditi da govoriti neki jezik znači ponašati se po određenim pravilima (SA, 65 – 6).

21 "Propoziciju treba strogo razlikovati od jasnog tvrdjenja ili iskaza (Begrüßung oder Aussage); (...) Iskazi i tvrdjenja su akti, a propozicije nisu. Propozicija je nešto što u aktu tvrdjenja biva tvrdeno, a u aktu iskazivanja iskazano. (...) Tvrdnja je (vrlo specijalna) vrsta priznavanja istine propozicije" (SA, 48).

22 Up. V. Stojanović – Teorija institucionalnih činjenica i „je ste.../treba“ problem, u: Filozofske studije, SFD, Beograd X/1978, s. 71 i d.

33 „Komunikativno delanje se nasuprot strategijskim interakcijama karakteriše time što svi učesnici bez predušiva slike ilokutivne ciljeve, da bi postigli saglasnost (Einverständnis) koja nudi osnovu za dogovorno koordiniranje planova radnji koje se svadga individualno slike“ (TKH, I, 397 – 8). Pored preliminarnih, navodim i upotpunjeno odredbu komunikativnog delanja smo najpre učarali sone interakcije u kojima učesnici njihove individualne planove radnji koordiniraju beszuslovno na osnovi komunikativne postignute saglasnosti. Odredbom 'bezuslovnog sledenja ilokutivnih ciljeva' trebali su biti isključeni slučajevi latento strategijskog delanja, u kojima govornik ilokutivne ishode uobičajeno umreće za perlokutivne ciljeve“ (TKH, I, 410).